

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СВІТСЬКОСТІ У ФРАНЦІЇ

Інна Лаухіна

Анотація: у статті досліджено історико-культурні передумови і чинники становлення світської школи у Франції, головні етапи її розвитку та особливості стосунків школи і релігії у сучасній Франції.

Ключові слова: галліканізм, етапи становлення світськості, релігійна освіта, культуровідповідність освіти, світськість освіти.

Аннотация: в статье рассматриваются историко-культурные предпосылки и факторы становления светской школы во Франции, основные этапы ее развития и особенности отношений школы и религии в современной Франции.

Ключевые слова: галликанизм, этапы становления светскости, религиозное образование, культуросообразность образования, светскость образования.

Annotation: The article presents historical and cultural preconditions and factors of secular school formation in France; it describes the main stages of its development and the peculiarities of relations between school and religion in contemporary France.

Key Words: gallicism, the periods of secular formation, religious education, cultural correspondance of education. the interaction of secular and religious education in the state educational institutions religiously oriented subjects problems of religious education in temporal counry(state)

Франція має більш ніж столітню історію виникнення і становлення світськості, яка вважається однією з головних ідеологій державного устрою Республіки. Світськість держави зумовлює і світськість освіти, суть якої полягає не в тому, щоб вилучити знання про релігію як культурне надбання нації чи певний світогляд, а в тому, щоб досягнути паритету у стосунках держави і церкви, утверджувати демократичні принципи співжиття у суспільстві.

Питання світськості освіти сьогодні є предметом вивчення не тільки у Франції, але й на всьому європейському обширі. Така увага спричинена

плюралізмом поглядів і думок європейців, посиленням імміграційних процесів, безкультур'ям і занепадом моралі серед молоді. У багатьох країнах Європи розв'язання цих проблем має першорядне значення, що і зумовило **актуальність** нашого дослідження. **Метою** нашої наукової розвідки є висвітлення історико-культурних передумов та етапів становлення світської школи у Франції, характеристика правових норм світськості освіти та визначення їх ролі у суспільних процесах сучасної французької держави. Серед найбільш відомих французьких учених ХХ століття, які досліджували це питання, можна назвати Гі Арчера, Моріса Барб'є, Жана Боберо, Гі Кока, Жаклін Коста-Ласку, Анрі Пена-Рюїца, Еміля Пуля та ін.

Як стверджує французька дослідниця Жаклін Коста-Ласку, вперше слово «світськість» (*la laïcité*) з'явилося у 1871 році в газеті «Патрі» (*La Patrie* – у перекладі з французької «Батьківщина») у зв'язку з полемікою щодо релігійної освіти в державних школах. І вже з 1873 року у словниках з'явився спочатку прикметник «світський», а потім іменник «світськість» [19, с. 9-10].

На думку французького філософа Анрі Пена-Рюїца, етимологічне походження французького слова «світськість» (*la laïcité*) пов'язане з грецьким терміном «*laos*», який вказує на цілісність суспільства, у якому жодна прерогатива не ставить будь-кого вище за інших: ні духовне становище, ні прихильність до тієї чи іншої релігії або того чи іншого світогляду [25, с. 21]. «За часів Античної Греції слово *laos* уживалось для позначення мирян, присутніх на культових церемоніях у храмах», – додає французький вчений Гі Кок. «В єгипетських папірусах, – продовжує він, – словом *laos* позначали кріпаків, землеробів (фелахів) і селян» [17, с. 85-86].

Професор філософії Гі Арчер пов'язує світськість із розділенням «справедливого і благого», що є на службі в усього *laos*, тобто населення (*laos* – від грецького «народ»), а також «людності» як народної маси, опозиційної владі [24, с. 8]. Засновник світської школи у Франції Жюль Феррі стверджував: «Світськість – це кінець бездоганності будь-якої релігії і держави», що передбачає

заборону на встановлення будь-якої релігії або нерелігійної ідеології як загальнообов'язкової [18, с. 70]. Французький дослідник Моріс Барб'є зауважує: «...з 1946 року посилання на світськість міститься в тексті Конституції..., але значення слова не уточнене» [14, с. 58]. У Преамбулі до ст. 1-ої Конституції 1946 року зазначено, що державна освіта є «світською» і що «Франція є світською Республікою». Слово «світська» було додано як поправка до ст. 1-ої двома депутатами парламенту – комуністом та депутатом MRP (Mouvement républicain populaire) – Народного Республіканського руху. Поправку було прийнято одностайно (проти один голос).

Моріс Шуманн, депутат MRP, так пояснив вибір своєї партії: «Голосуючи за світськість, ми одночасно голосуємо за нейтральність без будь-якої державної філософії, за свободу совісті, тобто за вільний вибір освіти». Моріс Барб'є вказує, що Моріса Шуманна спонукала до цього декларація кардиналів і архієпископів Франції, оприлюднена у листопаді 1945 року: «Якщо під цими словами [державна світськість] розуміють проголошення суверенітету держави у площині світських справ, її право керувати політичною, юридичною, адміністративною, фіскальною, військовою організацією світського суспільства, ми чітко декларуємо, що ця доктрина повністю збігається з доктриною церкви... Державна світськість може розглядатись як вільний вибір релігії кожним громадянином. Цю думку також поділяє церква... Однак, якщо державна світськість буде визначати систему політичної влади, ми виступимо проти цієї доктрини» [17, с. 84]. Цитуючи цей документ, Гі Кок визнає, що у тексті чітко визначена опозиція між світськістю як принципом політичної влади у вільному суспільстві і лаїцизмом як перекрученням світськості. Аналізуючи це явище, російський дослідник Ігор Понкін зазначив, що лаїцизм – це світськість, яка трансформована в ідеологію, крайня форма секуляризму, але заснована на перекручуванні суті світськості, на «боротьбі з клерикалізмом і тотальним виключенням впливу релігії на індивіда, суспільство і державу» [4, с. 385-386]. Однак, у науковій літературі, зокрема у вітчизняних, російських та французьких тлумачних і педагогічних словниках,

слово «світський» розглядається під різними кутами зору і не завжди однозначно. У зв'язку з цим ми наводимо авторські визначення світськості та світської освіти російського дослідника, доктора юридичних наук Ігоря Понкіна, які, на нашу думку, є найточнішими.

Світський (той, який має риси і якості світськості 1) (фр.: laïc, laïque; англ.: secular) цивільний; характеристика державних, муніципальних або суспільних інституцій, яка відображає їхню цивільну спрямованість, незалежність від релігійного або ідеологічного функціонування чи тиску, від релігійних об'єднань або об'єднань, діяльність яких має на меті розповсюдження ідеології чи підпорядкована певній ідеології; 2) той, який не є служителем релігійного культу, «мирянин».

Світськість: – 1) (фр.: la laïcité) характеристика державних або суспільних інституцій, сфер суспільного життя, яка відображає їхню цивільну, мирську спрямованість, незалежність від релігійного чи ідеологічного санкціонування або тиску, від релігійних об'єднань і об'єднань, діяльність яких має на меті розповсюдження ідеології чи підпорядкована певній ідеології [4, с. 18-19].

Таким чином, світськість – це характеристика освіти, що відображає її незалежність від релігійного санкціонування або тиску, від підпорядкування освітньої діяльності релігійним об'єднанням, а також спрямованості освіти на професійну релігійну (духовну) підготовку служителів релігійного культу, на вивчення або нав'язування будь-якої релігії, на катехізацію («воцерковлення») або на здійснення аналогічних форм залучення вихованців до релігійних об'єднань, а світська школа – це сукупність навчальних освітніх закладів, які реалізують згідно з державними освітніми стандартами відповідну освіту різного рівня. У світській школі використовуються допустимі освітні програми і науково-методичне забезпечення [6, с. 314-316].

Принцип світськості – один із наріжних каменів побудови і функціонування сучасної правової держави у більшості країн світу. Доктор Жан Боберо, президент Вищої школи прикладних досліджень (Ecole pratique des hautes études), професор

Сорбонни, один із найбільш авторитетних дослідників історії виникнення і змістового наповнення принципу світськості, визначає останню як характеристику держави, яка забезпечує рівність громадян у питаннях віросповідання і цілковиту свободу совісті завдяки одночасній відмові від державного атеїзму і від визнання будь-якої релігії як загальнообов'язкової чи офіційної (світськість державної системи освіти, принцип відокремлення релігійних об'єднань від держави) [9]. Разом з тим Жан Боберо визначає світськість як ціннісну категорію, елемент культури, але за двох умов: «По-перше, якщо враховуються одночасно єдність моральних цінностей і їх різноманіття; по-друге, буде збережена самокритичність». «Світськість – це не тільки свобода віросповідання, але й свобода думки, яка означає однакове ставлення до віри і безвір'я, а також забезпечення доступу до знань, які дають змогу критично оцінювати догматичні й ідеологічні системи» [1].

У своїй роботі «Світськість» («La laïcité», 2005) професор філософії Гі Арчер дослідив процес становлення світськості освіти у країнах Західної Європи, зокрема у Франції. Він стверджує, що світськість є політичним концептом, який можна розглядати в широкому і вузькому контекстах. По-перше, він стосується насамперед аналізу політичних режимів, за яких дотримується свобода совісті, і жоден індивід не може бути дискримінований через його світоглядну позицію; по-друге, сам термін «світськість» і боротьба проти клерикалізму утверджують релігійну свободу і відокремлення держави від церкви. «Неможливо зрозуміти історію французької світськості, не знаючи, що таке галліканізм, і не простеживши його історичного розвитку, становлення і впливу на події «Новітнього часу», – додає Гі Арчер [24, с.9]. Розглянемо це питання докладніше.

Радикальні інновації 1789 та 1905 рр. поклали край тим відносинам, які французький вчений, агреже з філософії, член редакції наукового журналу «Розум» («Esprit») Гі Кок називає змішуванням політичної влади і релігії, що набуло дуже специфічного характеру у Франції і зажило назви галліканізм [17, с. 29]. Галліканізмом (*від фр. Gaule – Галлія, давня назва Франції*) називають

утілення духу галліканської церкви, а також сукупність притаманних їй поглядів і принципів організації суспільного життя. «Істинний галліканізм не має нічого спільного ні з незалежною національною церквою, ні з опозицією, близькою до схизми і ересі», – стверджує французький філософ Еміль Пуля у книзі «Наша державна світськість» («Notre laïcité publique», 2003) [27, с. 38]. (Західна схизма – це розкол у Римо-Католицькій церкві 1378-1414 рр., причиною якого були більше політичні, аніж теологічні, суперечки і який закінчився на Констанцькому соборі 1414-1418 рр.). Благочестя окремих подвижників віри, допомога церкви державі, а також вплив монастирів і шкіл – зародків майбутніх університетів – допомогли Карлу Великому (Шарлеманю) (742-814 рр.) підтримати і розвинути у своїх капітуляріях (королівських указах) самостійність галліканської церкви. Поворотним моментом у цих стосунках стала суперечка французького короля Філіппа IV (Красивого) з римським папою Боніфацієм VIII. Філіпп IV скасував духовну владу папи і оподаткував доходи духівництва. Як король, він прагнув стати на чолі церкви у власному королівстві, і це стало поштовхом до виникнення галліканізму [24, с. 9-10]. Осмислюючи історичне значення цього явища, Гі Кок зазначає, що галліканізм заклав фундамент антипапського руху. «Засуджуючи або схвалюючи галліканізм, не варто забувати, скільки позитивного він вніс у розвиток церкви завдяки його національній спрямованості». «Галліканізм, – продовжує він, – не є найнеобхіднішою умовою розвитку світськості держави, він лише захищає її від політичної залежності Ватикану» [17, с. 31]. Зауважимо при цьому, що церква у Франції завжди підтримувала владу і значною мірою впливала на суспільство. До Великої буржуазної французької революції держава контролювала галліканську церкву, а церква мала значні привілеї у царині освіти, священство також було привілейованим прошарком суспільства. «Завдяки цьому симбіозу державної політики і релігії остання могла утримувати свої позиції і впливати на перебіг більшості суспільних процесів, у тому числі й освітніх» [11]. Саме проти такого засилля церкви виступали прихильники світськості. «Галліканізм, ніби порожниста западина, вимагав нового наповнення і

необхідності рухатись уперед, до світськості, до того, що ми називаємо справжнім відокремленням» [17, с. 32].

Утвердження загальнодемократичних тенденцій не тільки у Франції, а й загалом у Європі у XVIII-XIX ст. спричинило демократизацію діяльності й самої церкви. Вона поступово втрачала провідну роль у формуванні норм і правил суспільного життя, послаблювався її вплив на соціальні й політичні події. Натомість світські погляди на життя стали проникати у свідомість віруючих і священників. Віра стала особистою справою кожного, а політика – виключно сферою людської діяльності. Внаслідок розмежування влади світської і церковної виник принцип світськості, який полягав у відокремленні церкви від держави. Школа стала державною інституцією, де громадяни здобували освіту незалежно від їхньої конфесійної приналежності [11].

У процесі становлення світськості у Франції можна виокремити три основні етапи, зокрема період Великої французької буржуазної революції 1789 року став «першим порогом становлення світськості» (епоха виникнення), прийняття закону 1880 року про світськість освіти Жуля Феррі – «другим порогом» (період «конфлікту двох Францій»), закон 1905 року про відокремлення церков від держави – «третьим порогом» (період прогресуючого світського примирення).

Перший етап розпочався за часів Великої французької буржуазної революції проголошенням принципу світськості і свободи совісті. У ст. 10-ій Декларації прав людини і громадянина йшлося про те, що ніхто не може бути переслідуваним через власні переконання, навіть релігійні, якщо вони не становлять загрози суспільному порядку. Французький енциклопедист Еміль Літтре визначив світськість як ознаку держави, що «нейтрально ставиться до всіх культів, є незалежною від духовенства і вільною від будь-якої теологічної концепції». У XVII-XVIII ст. бути світською людиною означало протистояти церкві і духовенству. Принцип світськості, однак, пов'язувався також із формуванням світської моралі та відокремленням шкільної освіти від релігії [16, с. 225-226]. У першу чергу зміни торкнулися початкової школи. З цим можна

ознайомитись докладніше у нашій статті під назвою «Становлення та розвиток світської школи у Франції (кінець XVIII-перша половина XIX ст.)», яка була надрукована у науковому виданні «Рідна школа» [12]. Коротко нагадаємо її зміст. У 1791 р. було проголошено безкоштовність початкової освіти та рівність прав на її здобуття для дітей-вихідців з усіх верств населення, а 1792 р. початкова школа стала обов'язковою. Поряд із державними відкривалась значна кількість приватних початкових шкіл, переважно конфесійних. У 1815 р. розгорівся конфлікт між світською владою і Католицькою церквою, який отримав назву «конфлікт двох Францій» і полягав у протиборстві світської школи і релігійної традиції [13, с. 27]. Однак саме завдяки зусиллям служителів церкви французька шкільна освіта інтенсивно розвивалася. Так, у 1821 р. приблизно 1,1 млн. хлопців і 0,5 млн. дівчат навчалися у початкових державних школах, тоді як у 1832 р. – сукупно 1,9 млн. дітей, а у 1863 р. їх кількість сягнула 4,3 млн. чол. [28, с. 108].

Закон від 28 червня 1833 р., ініційований міністром освіти Франції Франсуа Гізо, продовжив реформи. Головну роль у процесі виховання особистості, вважав Гізо, має відігравати держава, тому і державна, і приватна школи повинні бути підконтрольними незалежним адміністративним органам. Початкова освіта має бути безкоштовною для всіх дітей, крім того, кожна комуна зобов'язана відкрити початкову школу для хлопців, надати житло вчителю і забезпечити йому зарплату. Закон вимагав відкриття у всіх департаментах педагогічних училищ для підготовки професійних кадрів. Франсуа Гізо також наполягав, щоб «народна освіта надавалась у цілковито релігійній атмосфері і релігійні почуття і чесноти пронизували всю систему народної освіти» [23, с. 69]. Водночас у законі було обумовлено, що релігійне виховання має проводитися лише з дозволу батьків.

Церковні школи стали приватними, нагляд за ними мав здійснюватися представниками церкви і державних органів влади. За початковою школою наглядав місцевий комітет у складі мера, кюре (пастора або рабина) та представників окружних комітетів (окружний комітет очолював супрефект, до нього входили мер столиці департаменту, державний суддя, прокурор,

представники соціальних служб). Запровадження цієї освітньої реформи стало важливим кроком в оновленні державної освіти Франції [16, с. 231-234]. Уже в 1832-1837 рр. кількість шкіл для хлопців сягнула з 31 400 до 39 400. Комун без шкіл майже не було, а більшість департаментів мали принаймні одне педагогічне училище. Діти з небагатих сімей могли вивчати основи технічного креслення, фізики та природничих наук, історії та географії. Вчителі були зобов'язані мати диплом про вищу освіту [21, с. 18].

Наступний закон від 15 березня 1850 р., який ще називають «Законом Фаллу» (за ім'ям графа Фаллу, міністра народної освіти), став поступкою Католицькій церкві, оскільки політики були налякані ідеями соціалізму і лютневою революцією 1848 р. Закон дозволив духовенству контролювати державні та приватні початкові школи, священники могли обійтися без посвідчення про професійну придатність, яке вимагалось раніше. Комуна мала право не відкривати державної школи, якщо існувала приватна (переважно католицька) безкоштовна школа. Позитивним у законі стало те, що він започаткував жіночу освіту: комуни, які нараховували 800 і більше жителів, могли відкривати школи для дівчат за умови наявності коштів [15, с. 70-71].

Третій закон від 10 квітня 1867 р. отримав назву «Закону Дюруї» (з 1863 по 1869 рр. Віктор Дюруї – міністр народної освіти Франції), який зменшував вплив церкви на освіту. По-перше, комуни могли надавати безкоштовну освіту за рахунок бюджетних коштів департаментів або держави (тепер державні школи могли конкурувати з конфесійними); по-друге, надавалася перевага світським учителям у державних школах для хлопців; по-третє, учителям-жінкам гарантувалася однакова зарплата з учителями-чоловіками, цим самим збільшувалася кількість світських викладачів; по-четверте, зміст початкової освіти розширювався за рахунок упровадження блоків знань з історії та географії. Отже, мали місце часткова безкоштовність освіти і часткова світськість шкільного персоналу [15, с. 71-72].

Початком **другого етапу** стало прийняття у 1880 році закону Жуля Феррі

про світськість освіти. На той момент школа, на думку передових діячів Франції кінця XIX ст., повинна була передусім сприяти національній єдності суспільства, незважаючи на різноманіття релігійних вірувань, філософських поглядів, класову відмінність та регіональні особливості. Так, Жуль Феррі, міністр народної освіти Франції у 1879-1880 рр., став ініціатором нових шкільних реформ і світської політики у царині освіти. Створена у 1880 р. Вища рада державної освіти підготувала низку законів: закон від 16 червня 1881 р. про безкоштовну освіту, закон від 28 березня 1882 р. про обов'язковий і світський характер освіти і закон від 30 жовтня 1886 р. про реформу початкової освіти (закон Гобле) [3]. Закон Гобле (Рене Гобле – міністр народної освіти Франції у 1885 р.) заборонив комунам фінансувати приватні школи (якщо у 1886-1887 рр. приватні конфесійні школи відвідувала третина учнів, то в 1912-1913 рр. – лише п'ята частина). Той же закон передбачав, що в державних школах мають право викладати лише світські вчителі, а закон від 7 липня 1904 р. заборонив займатися викладацькою діяльністю членам конгрегаційних братств, через що було закрито більше 10 тис. католицьких шкіл. Отже, за визначенням російського ученого Ігоря Понкіна, «войовнича світськість, жорсткий антиклерикалізм і обструкція релігійних конгрегацій досягли свого максимуму» [7].

Республіканські закони подовжили обов'язкову освіту з 6 до 13 р. і сприяли розвитку другого ступеня початкової освіти, до того ж для хлопців і дівчат були укладені однакові навчальні програми. Релігія більше не викладалась у школі, але четвер став вільним днем для занять з релігійної освіти поза навчальним розкладом та за згодою батьків. Витрати на розвиток освіти значно зросли, зокрема на будівництво нових шкільних приміщень: тільки за 4 роки було побудовано 20 тис. початкових шкіл [22, с. 17].

Таким чином, у Франції у 1862-1896 рр. фактично відбулося відокремлення школи від церкви: релігійна освіта стала справою лише сім'ї та позашкільних закладів, а принцип світськості розглядався як ворожий до релігійних проявів у школі [11].

Третій етап становлення світськості у Франції, пов'язаний з ратифікацією закону 1905 року про відокремлення церков від держави, став періодом прогресуючого світського примирення. Принцип відокремлення церков від держави ґрунтувався на двох постулатах:

1. Французька держава не дає оцінок жодній релігії і не визначає, що вважати релігійним чи нерелігійним. За скоєний злочин або антисоціальні дії відповідальність несуть усі громадяни, незважаючи на їхні релігійні переконання.
2. Жодна релігія не може мати статусу державної або загальнообов'язкової.

Також закон установив: «Республіка гарантує вільну відправу культів з єдиним обмеженням, зумовленим інтересами громадського порядку» [26, с. 10]. У бюджетах держави, департаментів і комун мають бути скасовані усі витрати на відправи культів, проте виділятимуться кошти для капеланських служб у таких державних закладах, як ліцеї, колежі, школи, хоспіси, притулки і тюрми [8].

«Войовничу світськість» змінила політика примирення держави і Католицької церкви. У 1946 р. під час створення Конституції вперше стверджувалося, що Франція є «світською Республікою». Світськість держави закріплена статтею 1-ою Конституції Французької Республіки від 4 жовтня 1958 р.: «Франція є неподільною, світською, демократичною Республікою...». Преамбула Конституції Франції від 27 жовтня 1946 р. зазначає: «Організація державної безкоштовної і світської освіти всіх рівнів є обов'язком держави» [10, с. 432]. Згідно з 13-им абзацом Преамбули Конституції від 27 жовтня 1946 р., підтверженої Преамбулою Конституції від 4 жовтня 1958 р., Французька держава гарантує однаковий доступ дітям і дорослим до освіти, набуття професій і культури відповідно до їхньої національно-культурної ідентичності. Це положення пізніше було продубльоване у статті L. 141-1 Кодексу Франції про освіту. Зокрема йдеться про те, що освіта є головним національним пріоритетом, оскільки дає можливість кожному розвиватись як особистості, готує молодь до соціальної і професійної діяльності, а також до виконання громадянського обов'язку [2, с. 171].

Навчальні заклади Франції усіх рівнів повинні надавати освіту, зміст якої відповідає економічному, соціальному і культурному розвитку не тільки держави, але й світової спільноти. Ті розбіжності, які існують між світською і католицькою школами у Франції, стосуються головним чином соціальної сфери, оскільки релігійні школи не вимагають обов'язкового сповідання католицизму від учнів, а зміст їх програм багато в чому збігається з програмами для державних шкіл [6]. Держава у свою чергу гарантує громадянам право на здобуття освіти незалежно від їх соціального, культурного або географічного походження, повагу до особистості дитини та традицій її виховання у сім'ї. Школа доповнює родинне виховання дітей та молоді, а освітні програми знайомлять дітей з різноманіттям і багатством культур французького суспільства.

Третій етап становлення світської школи у Франції триває й досі. 11 грудня 2003 р. у Доповіді Комісії з питань світськості держави під керівництвом Бернара Стазі було зазначено, що Франція вважає світськість головною цінністю, яка є предметом всезагального консенсусу. Сам принцип світськості означає свободу совісті, правову рівність духовних течій і релігій та нейтральність політичної влади щодо релігійних культів. Світськість розглядається як шлях досягнення загальнонаціональної злагоди і розбудови демократичного ладу, оскільки свобода совісті дає право і можливість кожному громадянину обирати власне духовне або релігійне життя, рівність у правах забороняє будь-яку дискримінацію або приниження віруючих, держава не надає юридичної переваги жодній з релігій або ідеологій, а політична влада утримується від будь-якого втручання в духовну чи релігійну галузі суспільного життя.

У доповіді також ішлося про те, що світська держава гарантує свободу віросповідання усіх громадян, зокрема й тих, хто здобуває освіту. Держава контролює, щоб жодна група чи громада не нав'язувала будь-кому національно-культурної чи релігійної ідентичності, вона захищає кожного від будь-якого тиску, фізичного чи морального, що пов'язаний з релігійним віровченням, від прозелітизму (прагнення навернути якнайбільше прихильників якого-небудь

вчення) [29]. Світськість освіти вимагає захисту індивідуальної свободи особистості насамперед у школі. Тому держава має дбати про те, щоб школа була вільна від впливу будь-якої ідеології, розповсюдження віровчень, конфліктів чи насильства.

Російський науковець Ігор Понкін виділив такі суттєві ознаки світськості освіти в державних і муніципальних навчальних закладах:

1. Гарантії свободи світоглядного вибору:

- неприпустимість установлення будь-якої релігії або ідеології як обов'язкової;
- гарантії рівності прав кожного під час зарахування до освітніх закладів незалежно від ставлення до релігії або переконань;
- забезпечення прав учнів і викладачів на свободу переконань; недопустимість примусу при навчанні релігії до сповідання або відмови сповідувати релігії, до участі в релігійних обрядах і святах, участі в діяльності і заходах релігійних об'єднань і об'єднань, діяльність яких спрямована на розповсюдження ідеології.

2. Світськість державних і муніципальних освітніх закладів:

- незалежність управлінських структур у галузі освіти від певної релігії чи ідеології; від втручання релігійних об'єднань, а також політичних партій та інших об'єднань, діяльність яких спрямована на розповсюдження ідеології, недопустимість передачі їхніх повноважень і функцій адміністрації державних або муніципальних освітніх закладів;
- неприпустимість проведення в освітніх закладах релігійних обрядів;
- неприпустимість здійснення державними або муніципальними освітніми закладами професійної релігійної (духовної) підготовки служителів релігійного культу;
- заборону утворення і діяльності релігійних об'єднань в державних і муніципальних органах управління освітою та освітніх закладах, а також політичних партій або інших об'єднань, діяльність яких спрямована на розповсюдження ідеології, за винятком здійснення ними освітньої, культурно-

просвітницької і благочинної діяльності в порядку, встановленому законодавством.

3. Світськість поведінки викладачів і персоналу державних і муніципальних органів управління освітою і освітніх закладів, заборона відкритого носіння знаків релігійної приналежності, за винятком носіння натільних знаків релігійної приналежності у тих формах, що не суперечать свободі совісті і виявам релігійних переконань; світська професійна етика.

4. Ідеологічна і релігійна нейтральність чинних програм і навчальної літератури:

- добровільність відвідування навчальних курсів, пов'язаних із викладанням знань про релігію (про релігійний культ) або ідеологію;
- заборона викладання знань про релігію або світогляд, які залучають учнів у релігійне об'єднання або спонукають до розповсюдження ідеології;
- відсутність у чинних програмах і підручниках положень, спрямованих на розпалення ненависті або ворожнечі, а також на приниження гідності людини чи групи людей за ознаками ставлення до релігії або ідеології, які пропагують неповноцінність громадян або їх перевагу за релігійною або ідеологічною ознакою [8, с. 121-147].

На нашу думку, утвердження світськості освіти в державних школах не варто ототожнювати із запереченням вивчення релігії передусім як культурного явища. Однак сам принцип світськості повинен мати чіткі і визначені межі: не можна відмовлятися від будь-яких релігійних постулатів чи бути вороже налаштованими проти них, тим більше неприпустимо для вчителя проповідувати релігійне віровчення. Ми погоджуємося з міркуванням французького дослідника Режі Дебре, який зазначив, що «у вимозі до такого самообмеження для світськості немає нічого загрозливого. Саме завдяки цьому вона набуває своєї сили» [20]. За нашими переконаннями, світськість є саме тим чинником, який може об'єднати як віруючих різних конфесій, так і атеїстів, стати наріжним каменем загальнонаціонального порозуміння і злагоди, важливою передумовою розбудови демократичного суспільства. Таким чином, наведені розгорнуті дефініції

віддзеркалюють специфіку правових умов, які склалися згідно з діючою Конституцією Франції. Очевидно, що тільки їхнє виконання може гарантувати світський характер освіти в державній та муніципальній школах, а точніше – у процесі реалізації освітніх програм відповідно до державних освітніх стандартів. Відтак твердження про те, що державні школи не мають права формувати світогляд, не обґрунтовані, адже прикладом цього є вищевказані норми французького законодавства.

Отже, наразі світськість французької держави не є ворожою і опозиційною традиційним духовно-моральним, культурним цінностям країни, світськість виважена змінила войовничу світськість епохи революційних потрясінь. Знаходження оптимуму у співвідношенні культуровідповідності і світськості в державних освітніх закладах має забезпечити відтворення культурного й освітнього простору, звести до мінімуму і виключити деградаційні тенденції з національної системи освіти, усунути як дискримінацію віруючих громадян стосовно невіруючих, так і не допустити руйнування єдиного національного освітнього простору, єдиної національної системи освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боберо Жан. Светский характер государства // Франция сегодня: справки и анализ. (Сайт Посольства Франции в России). Режим доступа – http://www.ambafrance.ru/rus/looks/france_today/laicite.asp. – Використано: січень, 2001 р.
2. Кодекс образования Франции. Законодательная часть / Пер. с фр.: О.А. Мандрусова и Г.Ф. Ткач. – М.: Статут, 2003. – С. 171.)
3. Массиньон Беренжер. Религиозное образование во Франции. Режим доступа – http://www.lunn.ru/rus/_upload/file021670601127389162.doc. – Використано: 20.10. 2005 р.
4. Понкин И.В. Светскость государства. – М.: Издательство Учебно-научного центра довузовского образования, 2004. – С. 385-386.

5. Там же, с. 18-19.
6. Понкин И.В. Правовые основы светскости государства и образования. М.: Прогресс, 2003. – 416 с.
7. Понкин И.В. Столетие французского закона о разделении церкви и государства. – М.: Издательство Учебно-научного центра довузовского образования, 2005. – 78 с.
8. Понкин. И. В. Современное светское государство. Конституционно-правовое исследование. – М.: Институт государственно-конфессиональных отношений и права. – 2005. – С. 121-147.
9. Боберо Ж. Світськість: французька винятковість чи універсальна цінність? / Пер. з фр. Т. Голіченко. Режим доступу – // <http://www.zerkalo-nedeli.com/nn/shnow/403135532>. – Використано: листопад 2009 р.
10. Конституції держав Європи. – Т. 3. – С. 432.
11. Лавриченко Н. Школа і релігія в третьому тисячолітті: європейський контекст // Шлях освіти. – 2002. – № 4.
12. Лаухіна І.С. Становлення та розвиток світської школи у Франції (кінець XVIII-перша половина XIX ст.) // Рідна школа. – 2008. – № 11.
13. Albertini Pierre. L'école en France, XIX-XX siècles, de la maternelle à l'université. – Paris, Hachette, 1998. – P. 27.
14. Barbier M. La laïcité. – L'Harmattan, Paris, 1995. – P. 58.
15. Baubérot Jean. La morale laïque contre l'ordre morale. – Edition du Seuil, Paris, 1987. – 355p.
16. Bled Jean-Paule, Bruley Yves, Chassaigne Philippe, Encrevé André, Faron Olivier, Grondeux Jérôme. L'instruction primaire: l'héritage de la révolution. Religion et culture dans les sociétés et les Etats européens de 1800 à 1914. – Edition Sèdes/VUEF /CNED, 2007. – 283 p.
17. Coq G. La laïcité, principe universel. – Edition du Félin, Paris, 2005. – 293 p.
18. Coq G. Laïcité et République. – Edition du Félin, «Poche», Paris, 2003. – P. 70.

19. Costa-Lascoux J. Les trois âges de la laïcité. Débat avec Josèphe Sitruk, grand rabbin de France, Hachette, 1996. «Questions de politique». Collection dirigée par Pascal Perineau. – P. 9-10.
20. Debray Régis. Rapport au ministre de l'Education nationale «L'enseignement du fait religieux dans l'école laïque», février 2002, Paris, Odile Jacob, 2002. – 62 p. / Пер. з фр. Понкіна І. В. Режим доступу – <http://www.state-religion.ru/cgi/run.cgi?action=show&obj=1640>. Використано: серпень 2009 р.
21. Duru-Bellat Marie, Van Zanten Agnès. Sociologie de l'école. Armand Colin, Paris, 1999. – 249 p.
22. Gildea R. Education in Provincial France 1880-1914: A Study of Three Departements, Oxford, Claredon, Press, 1983. – P. 17.
23. Guizot François. Mémoires, vol. 3, Paris, 1860, ch. 15.
24. Haarscher G. La laïcité. – Paris, Dépôt légal, 3e édition, 2005. – 126 p.
25. Pena-Ruiz H. Qu'est-ce que la laïcité? – Paris, Galimard, 2003. – P. 21.
26. Poulat E. La laïcité qui nous gouverne au nom de l'Etat // Bulletin du Secrétariat de la Conférence des évêques de France. – Juin 2001. – № 8/9. – P. 10.
27. Poulat E. Notre laïcité publique. – Paris, Berg International, 2003. – P. 38).
28. Prost Antoine. Histoire de l'enseignement en France, 1800-1967, Paris, Colin, 1968. – P. 108.
29. Rapport de la Commission de réflexion sur l'application du principe de laïcité dans la République, remis au Président de la République 11.12.2003. Commission présidée par Bernard Stasi. – Paris: La Documentation française, 2004. – 166 p. / Переклад доповіді Комісії Бернара Стазі з фр.: М. В. Асмус та І. В. Понкін. Режим доступу – <http://www.state-religion.ru/run.cgi?=&show&obj=1261>. – Використано: травень 2008.

Historical and cultural preconditions of good breeding formation in France. Inna Laukhina

**Викладач кафедри германської філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Контакти: тел: 0963422012
E-mail: ilaukhina@mail.ru**

**Домашня адреса: Інна Лаухіна, вул. Горького 7-а, кв. 8
місто Умань Черкаська обл., 20 300.**